

L'esperit de muntanya a la Gran Guerra

L'estiu del 1914 als Pallars era com tots els altres des de feia segles, amb el tràfec rutinari de la vida de muntanya: es dallaven els prats, els ramats eren a les pastures estivals, i amb prou feines arribaven ressons d'una guerra que esclatava a Europa. Els fets d'aquell estiu, l'assassinat de l'hereu de la Corona austrohongaresa i de la seua muller a Sarajevo i, al cap d'un mes, la declaració de guerra de Rússia a Alemanya, van precipitar el món a una guerra de dimensions universals, com mai no se n'havia vist cap. Em sembla recordar que Joan Coromines explica que, en interrogar un pastor d'aquestes valls, li havia sentit a dir que part dellà d'aquelles muntanyes –assenyalant-li el nord– hi havia una guerra com mai no se n'havia vist cap. En aquella fragor llunyana hi participaven fills del país: un munt de minyons d'aquelles valls hi havien anat a lluitar.

A Catalunya feia pocs mesos que s'havia aprovat la creació de la Mancomunitat, que aportava al país uns aires moderns i cívics, mentre que a Muntanya –és a dir, a les comarques pirinenques de Ponent– sorgien intents polítics d'adaptar-se al moment tot preservant el caràcter ancestral, gairebé feudal ("l'esperit de Muntanya"), de les relacions de poder que existien a cada vall i de les valls entre elles. Una mica més al sud, però, La Canadenca, que dirigia l'audaç enginyer Frank Pearson, construïa les primeres centrals sobre el Segre. Pearson mateix moriria l'any següent en el naufragi del *Lusitania*, enfonsat per un submarí alemany, quan anava a Londres a negociar uns préstecs per acabar els nous embassaments. Mentrestant, a les ciutats i als pobles catalans se seguia el curs dels esdeveniments com si es tractés d'una ficció. La canalla col·leccionava els cromos de les batalles del nord de França, i al Tibidabo,

a Barcelona, fins i tot s'hi inaugurava un Museu de la Guerra que reproduïa exactament una trinxera francesa...¹

Han passat cent anys, i la celebració del centenari de la Gran Guerra ens ha posat a l'abast noves eines d'accés als arxius, sobretot francesos, que, departament per departament, documenten la participació i el destí de cadascun d'aquests homes.

Sobre la participació dels catalans en la Gran Guerra, paral·lelament a la d'altres combatents sense pàtria –txecs, polonesos, lituans, etc.– que veien en la victòria de França, de la República Francesa, la possibilitat d'alliberar el seu país dels imperis sorgits del segle XIX, hi ha des de fa uns anys una bibliografia important i

detallada, de David Martínez Fiol, basada en els arxius del doctor Solé i Pla, que va ser el promotor principal de la campanya de voluntaris catalans.² Les noves eines de consulta que han aparegut a França ens han permès ara de verificar les conclusions generals d'aquests estudis i de donar nom i cognoms a cadascun dels participants en el gran desastre. Però és un fet que hi va haver un nombre important de voluntaris catalans incorporats a les files franceses, la majoria dels quals moguts per un afany patriòtic. I molts d'aquests voluntaris, per raons que ara veurem, eren de Muntanya.

1. Exposició "Àlbum de la Gran Guerra", Centre d'Interpretació de l'Antic Comerç de Salàs de Pallars. Des del 2 d'agost fins al 31 de desembre de 2015.

2. Vegeu David MARTÍNEZ Fiol, *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra (1914-1918)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, i també Joan ESCOLIES i David MARTÍNEZ Fiol, *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*, Barcelona, Ara Llibres, 2014.

28 de juny de 1914 a Sarajevo (Bòsnia). L'arxiduc Francesc Ferran i la seua dona estan a punt de pujar a l'automòbil en què sofriren el mortal atemptat comès pel nacionalista serbiobosnià Gavrilo Princip i que fou el detonant de l'esclat de la Gran Guerra.

Segons els nostres comptes, 347 catalans (declarats nats al Principat en el moment d'allistar-se) van morir als fronts de la Gran Guerra o a la rereguarda. Prenent com a referència el cognom o l'ortografia del cognom, 52 d'aquests soldats morts tenien arrels franceses, tot i que en algun cas hi podria haver un error en el moment de la inscripció (Quintane per Quintana, Py per Pi, Morel per Morell, Thocaven per Tocavent, etc.). Alguns dels voluntaris s'allistaven a la Caixa de París –cosa que permet pensar que ja hi residien–, però la majoria s'inscriu a les caixes d'allistament dels departaments del Migdia, bé de llevant (Pirineus Orientals, Aude, Gard), bé del centre del Llenguadoc (Alts Pirineus, Gers, Olt i Garona). D'altra banda, 137 d'aquests soldats van lluitar per França sota la bandera dels regiments de marxa de la Legió Estrangera, fet que els designa clarament com a voluntaris estrangers, tot i que no sempre es constata a la matrícula militar del soldat el número de classificació precedit de les lletres EV ("Engagé Volontaire"). Els dos regiments de marxa de la Legió Estrangera constituïen, en efecte, el cos central de l'anomenada

Division Marocaine, que també incloïa regiments de zu- aus i d'altres efectius esparsos que sovint s'integren en unitats més grans en el decurs de la guerra. Aquests dos regiments estaven integrats per soldats voluntaris de nacionalitats diverses i barrejades, llevat de dos batallons: el de voluntaris italians (que es dissoldrà quan Itàlia entri en la guerra) i el de voluntaris polonesos, que serà totalment anorreat en l'atac del 9 de maig de 1915 al front de l'Artois, el mateix dia i al mateix lloc on, com veurem, moriran també uns quants aneuencs. La Legió Estrangera, no cal dir-ho, va ser la carn de canó dels estratègics francesos.

Si comparem el nombre global de morts originaris de territori espanyol, 982, amb la xifra corresponent de catalans, 347, obtenim un percentatge del 37 %, el doble exactament del que caldria esperar segons les bases poblacionals estrictes. Cal dir que la proporció de soldats morts d'origen basc és també força important, tot i que s'hi constata, en aquest cas, un nombre elevat de cognoms francesos. Finalment, hem trobat una proporció també força alta de menorquins, mallorquins i valencians, molts dels quals alistats a les caixes d'allistament d'Orà. Tot això sembla indicar una divisió de tendències entre l'Espanya uniforme, més germanòfila, i l'Espanya assimilada, segons la terminologia del segle XIX.

En termes estadístics globals, el percentatge de morts en combat entre els bel·ligerants sota la bandera de França a la Gran Guerra és d'un de cada quatre combatents. Més exactament, la proporció és la següent: un mort, dos ferits i un il·lès de cada quatre militars. En una aproximació més fina, podríem constatar que la proporció de morts en unitats de xoc com ara les de la Legió Estrangera és molt més alta. Per tot això no fóra estrany que el nombre global de participants voluntaris catalans no arribés al miler, la qual cosa sembla donar la raó a Martínez Fiol.

Els camps de batalla es convertiren en autèntics inferns, una carnisseria espantosa que significà la mort de prop deu milions de persones i set milions d'impedits.

Origen geogràfic dels voluntaris catalans

Les fitxes franceses de matrícula militar francesa i l'expedient militar de cada soldat segueixen un model extraordinàriament uniforme a tots els departaments, detall que dona una idea de la gran qualitat dels arxius francesos. Fins i tot l'ortografia és idèntica. Llevat d'alguna excepció, els reclutes són identificats a la francesa, és a dir, amb el primer cognom i amb tres noms. És evident, en alguns casos, que algun d'aquests noms són inventats o improvisats en el moment de la inscripció pel mateix recluta. En el document abreujat que expedeix el cos d'unitat destinat al Registre Civil hi ha les dades essencials: número de matrícula militar, amb la lleva ("Classe"), que correspon a l'any en què el recluta compleix els 20 anys; lloc i circumstàncies de la mort, amb la menció (o no) de "Mort pour la France"; data i lloc de naixement, i finalment, la data d'inscripció al Registre Civil i el lloc (població i departament), un element que permet pensar que el difunt tenia alguna relació o arrelament en aquella població.

En aquests casos, el seu nom apareix citat als monuments als morts de la població, que es van erigir arreu de França i que encara avui donen una idea de la magnitud del desastre. Però de vegades la inclusió és abusiva, sobretot perquè cada població rebia ajuts i subvencions en funció del nombre de morts "al camp de l'honor" que havia tingut. La menció "Mort pour la France" donava dret, igualment, a una pensió per als parents més propers. I no es concedia en el cas de malalties no lligades a l'acció o en el de suïcidi.

L'expedient militar, d'altra banda, conté dades més precises i completes: filiació, ofici, lloc habitual de residència, identificació (talla, ulls, front, rostre, etc.) i a continuació tot l'història de serveis i de mutacions del soldat.

Tota aquesta massa de dades extremament precises ens permet avui interpretar poc o molt els motius de l'allistament del difunt. En el cas dels voluntaris amb cognoms francesos, hi predomina sens dubte un sentiment patriòtic i potser alhora la por de perdre l'arrelament o els lligams amb França. Pel que fa als altres, generalment destinats a la Legió Estrangera o a regiments d'infanteria, un percentatge important sembla residir a França, especialment als departaments del Migdia, i són originaris de les comarques frontereres: la Vall d'Aran i els dos Pallars sobretot, però també l'Empordà. Cal afegir, però, que un bon nombre de soldats de lleva de la Catalunya del Nord i de departaments fronterers, després d'haver viscut l'infern dels combats, desertaven en tornar a casa de permís i empenien el camí invers, de l'exili, cap al sud.

El cas dels aneuencs

Tant pel que fa als aranesos com als aneuencs –i en general als pallaresos–, és curiós observar que especifiquen, en el moment de l'allistament, el poble exacte on han nascut. I que l'escriptura, funcionari civil, transcriu sovint els topònims catalans amb l'ortografia occitana –i no pas francesa.

La consulta filtrada de les dades franceses dels combatents de la Gran Guerra i dels censos d'immigració d'alguns dels departaments del Migdia francès a partir del 1880 donen les dades següents, que transcrivim de manera literal tot afegint-hi algunes dades del cens que demostren que molts dels aneuencs tenien família o ja estaven radicats en poblacions franceses, sobretot dels departaments més propers: Alts Pirineus, Gers, Olt i Garona, Alta Garona, etc. Uns quants d'aquests soldats acabaven d'obtenir, pocs mesos abans d'esclatar la guerra, la nacionalitat francesa (França, en previsió de la guerra, havia donat la nacionalitat a molts milers d'estrangers residents d'ençà del 1913). Però probablement no se n'havien assabentat, i són inscrits com a voluntaris estrangers. La lleva indica l'any en què el recluta ha complert 20 anys. L'acta judicial permet la inscripció de la defunció en el Registre Civil i dona lloc a les indemnitzacions a la família i al municipi. La llista dels morts pallaresos, amb la fredor de les dades oficials, és la següent:

Aura Barradós, Casimir François

Soldat de 2a classe al 143 Régiment d'Infanterie (Carcassona), Lleva 1914 [té vint anys el 1914], número de Matrícula: 2 a la Caixa de Saint-Gaudens. Inscrit al cantó de Rieumes. Pares residents a Villeneuve-sur-Lot. Espanyol naturalitzat francès el 3 de febrer de 1914.

Mort el 17 de gener de 1915 a Saint-Eloi (Bèlgica).

Mort: Mort davant l'enemic.

Campanya: del 4 de setembre de 1914 al 17 de gener de 1915.

Nascut el 12 de juliol de 1894 a Sorpe (província de Lleida), fill d'Antoni i de Concepció Barradó [o Barrado].

Acta judicial feta a Muret el 28 d'agost de 1920, transcrita el 7 de setembre de 1920 a Poucharramet (Haute-Garonne).

[Un Aura Barado, Magí, nascut a Sorpe el 1867, i "sense mitjans d'existència", és enregistrat entre els immigrants estrangers del departament dels Alts Pirineus el 1888. Poc després s'enregistra un germà, Josep Aure Barado (sic), casat amb Filomena Barbé. Un darrer Aura Barado: Manuel, fill de Magí, nascut a Sorpe el 15/09/1867. Una Aura Moga, Josepa, natural d'Ísil, figura com a muller d'un aranès].

Especier Deu, Antoine
Soldat al 14 Régiment d'Infanterie, procedent del 83. Lleva 1903 (en realitat 1904), n. 251, Caixa de Saint-Gaudens.
Mort el 16 d'abril de 1916 a Fontaines-aux-Charmses, La Harazée (Marne).
Mort davant l'enemic.
Nascut el 15 de maig de 1883 a Borén (Espanya), fill d'Antoni i d'Agustina.

Resident a Bordeus (Gironde), professió: cuiner.
Acta judicial del 17 de juliol de 1918 pel tribunal de Tolosa, transcrita el 31 de juliol a Tolosa (Haute-Garonne).
Declarat inútil per al servei ("faiblesse") el 1905 i útil per a serveis auxiliars el 1906. Reformat "útil per al servei" (segons Decret del 26 de setembre de 1914). Incorporat a files el 21 de gener de 1915. El 19 de juliol és traspasat al 14 RI.
Ferit mortalment el 16 d'abril de 1916 (ambulància i agent desconeguts).

Jové, Auguste Joachim Martin
Soldat al 135 Territorial d'Infanteria. Lleva 1889, Caixa de Mirande, n. 1638.
Mort el 28 d'abril de 1916 a l'Hospital mixt d'Auch (Gers), de "neoplasme de l'estómac". No és "mort pour la France".
Nascut el 29 d'octubre de 1869 a Baiasca (Espanya).

Ramon, Henri Victor Joseph
Soldat de 2a classe al 40 Regiment d'Infanteria, 10a companyia. Lleva 1915, Caixa de Narbona, núm. 1587.
Mort el 26 de gener de 1917 a bord del *Mirabeau*. Causa de la mort: "conseqüència d'immersió (Naufragi)".
Nascut el 31 d'agost de 1892 a Esterri d'Àneu (Espanya).
Acta transcrita el 3 de desembre de 1917 a Fleury (Aude), on segurament residia.

Farré, Augustin
Soldat de 2a classe. 1er Régiment de Marche du 1er Étranger (LE). Lleva EV 1914, Caixa d'Auch.
Mort el 28 de setembre de 1915 a Souain (Marne), davant l'enemic.
Nascut el 30 d'agost de 1887 a Jou (Espanya).
Acta de 27 de juliol de 1917 a Soublez, transcrita el 10 d'agost de 1917 a Samatan (Gers).

Castelnau-Magnoac, a la vora de Tarba. Un dels nombrosos monuments que trobem en territori francès dedicats popularment als poilus, els peluts, soldats francesos (un milió i mig) caiguts durant la Gran Guerra. Aquí s'hi cita l'aneunc Fernand Sanquirgo.

Gabarroca, Jean Joseph, Antoine
Soldat al 1er Groupe d'Aérostation. Lleva 1896, Caixa d'Agen, n. 855.

Mort el 26 de juliol de 1918 a l'ambulància n. 223, Sector postal 65, a la Montagne de Reins (Marne), a conseqüència de les ferides de guerra.
Nascut el 13 de juny de 1876 a Son (província de Lleida, Espanya).
Acta transcrita el 15 de gener de 1919 a Bourran (Lot-et-Garonne).
[Un Gabarroque, Michel, natural de Gabàs, s'ha instal·lat a Seysses, Haute Garonne, el 1888. Un Gabarroca Ginesta, Pere, nascut a Àrreu, casat amb una muller Sans, apareix al cens d'estrangers del departament de l'Alta Garona. També Gabarroca Ginesta, Pere, d'Àrreu, (n. 1845), instal·lat a Riumas. Actualment els Gabarroca de Son són els de casa Llop]

Gallart, Edouard, François, Anacleto
Soldat de 2a classe al 2er de Marche du 1er Étranger (LE), Lleva EV ("étranger volontaire") 1914, Caixa de Marmande, n. EM 52.
Mort el 9 de maig de 1915 a Neuville-Saint-Vaast (Pas-de-Calais). Desaparegut en combat.
Nascut el 12 de juliol de 1881 a Esterri d'Àneu, Espanya.
Acta del 12 de maig de 1922 a Villeneuve-sur-Lot, transcrita el 24 de maig de 1922 Villeneuve-sur-Lot (Lot-et-Garonne).

Varo, Pierre Manuel Joseph (naturalitzat francès per Decret del 30 de juny de 1915)
Soldat de 2a classe al Régiment de Marche de la Légion étrangère. Lleva 1919, Caixa d'Orà.
Mort el 20 de juliol de 1918 al Sector de Pouruviers-Chaudun (Dosmansières-Chaudun), Aisne. Mort davant l'enemic. [El dia abans hi havia mort Alins, Jean, del mateix regiment, natural de Senterada, caixa de París]
Nascut el 12 de gener de 1891 a Estaon [o Estaron] (Espanya).
Acta transcrita el 13 de març de 1920 a Besiers (Hérault).
Sanquirgo, Fernand
Soldat de 2a classe al Régiment de marche de la Légion Étrangère, Classe 1918, Caixa de Tarbes,

núm. 775. Naturalitzat el 1916 i assignat al RI 467 (soldat de 1a classe).

Mort el 2 de setembre de 1918 a Laffaux (Aisne). Desaparegut en combat. Creu de Guerra.

Nascut el 24 d'octubre de 1892 a Esterri (Espanya). Acta del 7 de desembre de 1921 a Bagnères-de-Luchon, transcrita el 24 de desembre de 1921 a Castelnau-Magnoac (Hautes-Pyrénées). Esmentat al monument als morts de Castelnau-Magnoac.

Enguixador d'ofici. Fill de Salvador Sanguirgo i de Toneta Biseli [Besulí?].

Sirera, François, Joseph, Ignace

Soldat, 12 Régiment de Dragons. Lleva 1912, Caixa de Narbona, n. 1533.

Mort el 30 d'agost de 1918 a S. Llop Mandies (Vosges), de "malaltia contractada en servei".

Nascut el 30 de juny de 1888 a Alós (Espanya).

Acta judicial tramesa a Saleich (Haute-Garonne).

Altres pallaresos:

Besulí, François, Antoine, Joseph

Soldat al 2e Régiment de zouaves, Lleva 1912, Caixa de Tarbes, n. 1307.

Mort el 9 de maig de 1915 a Neuville-Saint-Vaast (Pas-de-Calais), davant l'enemic (el mateix dia i lloc que Peroy, Louis, de Llessui, que Gallart, Édouard, d'Esterri, i que Rosas, Baptiste, de Llavorsí, tots tres del 2e de Marche du 1er Étranger). Nascut el 19 d'abril de 1891 a Llavorsí (Espanya). Acta transcrita el 10 de febrer de 1922 a Tarbes (Hautes-Pyrénées).

Peroy, Louis

Soldat de 2a classe al 2e de Marche du 1er Étranger (LE) "Engagé volontaire". Lleva 1914, núm 322, Caixa de Bordeus.

Mort el 9 de maig de 1915 a Neuville-Saint-Vaast (Pas-de-Calais), Desaparegut (v. Besulí i Rosas).

Nascut el 19 d'abril de 1886 a Llessui (Espanya). Acta del 6 d'octubre de 1922, Tribunal de la Seine, transcrita el 6 de desembre de 1922 a París, 2ème arrondissement. "Domicili indeterminat".

Perissé, Antoine Bonaventure

Soldat al 20e Régiment d'Infanterie, Lleva 1898, caixa de Marmande, n. 348.

Mort el 23 de desembre de 1914 a Perthes-les-Hurlus (Marne), "desaparegut en el decurs d'un combat".

Nascut el 3 de setembre de 1878 a Llessui (Espanya). Acta del 4 de febrer de 1925 del Tribunal de Marmande, transcrita el 7 de febrer de 1922 a Saint-Pierre-de-Nogaret (Lot-et-Garonne).

Farrera, François

Sergent al Régiment de Marche de la Légion Étrangère, Lleva EV 1914, EV 2309, Caixa de París Central.

Mort el 12 de juny de 1918 a Saint-Brandy-Ambleny (Aisne), mort davant l'enemic.

Nascut el 17 de setembre de 1878 a Seuri (Espanya).

Acta del 30 de gener de 1920, tribunal de la Seine, transcrita el 4 de març de 1920, a París, 15ème arrondissement.

Roig, Salvador

Soldat al 50 Régiment d'Infanterie, Lleva 1914, Caixa de Bergerac, 1300.

Mort el 13 de maig de 1918 a Sainte-Feyre (Creuse) de tuberculosi pulmonar aguda (no "mort pour la France").

Nascut el 26 de juny de 1894 a Llessui (Lleida).

Acta transcrita, família domiciliada a La Marchande, Canton de Saint-Pierre-d'Eyraud (Dordogne).

Rosas, Baptiste (naturalitzat francès per Decret del 19 de desembre de 1914)

Soldat de 2a classe al 2ème de Marche du 1er Étranger (LE). "Engagé volontaire", Caixa de Besiers (núm. 134).

Mort el 9 de maig de 1915 a Neuville-Saint-Vaast (Pas-de-Calais), desaparegut (el mateix dia i lloc que Peroy, de Llessui, i Besulí, de Llavorsí).

Nascut el 20 de març de 1893 a Llavorsí.

Acta del 22 de novembre de 1921, Tribunal de Besiers, transcrita el 4 de desembre de 1921 a Besiers (Hérault).

Estampa de l'Amirall Magon en què viatjava, camí dels Dardanels, l'esterrienc Enric Ramon i que el submarí U-39 va enfonsar. Fou enterrat a l'illa grega de Cefelònia.

Carta postal que mostra la destrucció de Neuville-Saint-Vaast al departament de Pas-de-Calais on van morir cinquanta mil soldats en una jornada i entre ells quatre pallaresos (Eduard Gallart, Lluís Peroy, Joan Baptista Rosas i Francesc Besulí).

Una anàlisi ràpida d'aquestes dades i d'altres d'identificació (mida, complexió, forma del rostre, color dels cabell i dels ulls) permet d'esbossar uns quants elements d'interpretació.

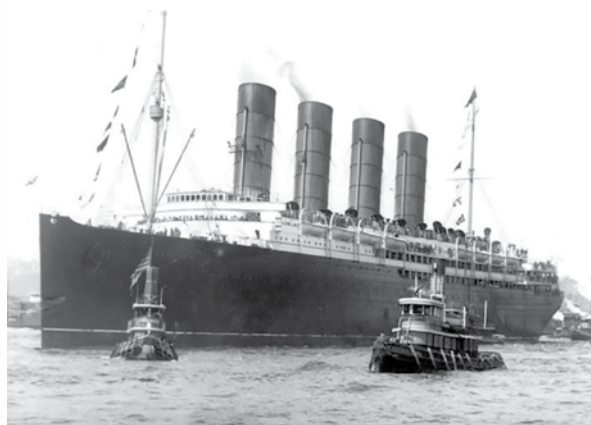
En primer lloc, molts d'aquests voluntaris ja tenen família als departaments francesos, com indiquen els censos francesos, i hi resideixen tot l'any o bé estacionalment. N'hi ha que semblen totalment arrelats, com ara Joan Gabarroca, que és de la lleva de 1896 (té 38 anys el 1914) i que està destinat en una unitat d'aerostació. Aquestes unitats instal·len i serveixen els globus d'observació que, en un front pla com el del nord de França, orienten l'artilleria. Són unitats força tecnificades. Els observadors, amb coneixements precisos de topografia, hi tenien una mitjana de supervivència de quinze dies.

Antoni Especier, nascut a Borén, també és d'una lleva antiga (1903): s'incorpora als 31 anys i no és voluntari, sinó que és assignat a un regiment d'infanteria corrent. Sobta comprovar que el 1904 havia estat declarat inútil per al servei (per *faiblesse*), més endavant destinat a serveis auxiliars, i finalment, el 1914, declarat útil total. L'exèrcit francès necessitava homes i calia trobar-los on fos. En un altre ordre de coses, hem trobat un Especier a Son, jutge de pau a mitjan segle XIX.

Francesc Sirera, d'Alós, i Agustí (Auguste) Jové, de Baïasca, moren de malaltia a la rereguarda, igual que Salvador Roig, de Llessui: el primer és declarat "mort pour la France", però no pas el segon ni el tercer. Sovint, la raó d'aquestes desigualtats de tractament prové del fet que la família no fa cap gestió, no reclama cap pensió, o que viu en un indret desconegut. En el cas de Francesc Sirera, d'Alós, sobta trobar-lo incorporat a un regiment de dragons –de cavalleria–. Probablement hi han pesat el seu origen i l'experiència amb els èquids. La majoria, com a voluntaris estrangers, tot i que de vegades per error, perquè ja han obtingut prèviament

la nacionalitat francesa, són destinats a la Division Marocaine, que inclou diverses unitats formades a Alger, entre les quals dos regiments de marxa de la Legió Estrangera, amb dues seccions cadascun, i d'altres unitats com ara els cèlebres zuaus. Aquí el nombre de baixes és esgarriós, fins al punt que el 1915 ja només en queda un sol regiment i encara molt minvat. La Legió Estrangera es va il·lustrar sobretot a la segona batalla de l'Artois, a prop d'Arràs, el maig de 1915. Com es veu, quatre pallaresos moren el mateix 9 de maig de 1915 a l'atac de Neuville-Saint-Vaast, en una acció en què moren en un sol dia uns cinquanta mil soldats. Es tracta d'Eduard Gallart, (d'Esterri), de Lluís Peroy (de Llessui), de Joan Baptista Rosas i de Francesc Besulí (tots dos de Llavorsí). Els tres darrers són legionaris i el primer, zuau. En aquesta acció desapareixia, anorreat del tot, el batalló polonès de la Legió Estrangera, l'únic que lluitava amb bandera pròpia (cosa que també havia intentat obtenir per als legionaris catalans el doctor Solé i Pla). En l'atac de la cresta de Valmy, les tropes de la Division Marocaine van trencar el front i es van endinsar en les línies alemanyes, però els reforços, que no esperaven una avançada tan ràpida, van arribar massa tard per mantenir les posicions.

Un cas ben particular és el d'Enric Ramon, d'Esterri, que mor en el naufragi del vaixell de transport de tropes *Amiral Magon* quan es dirigia als Dardanel·ls. L'*Amiral Magon* és enfonsat el 25 de gener de 1917 pel submarí alemany *U 39*, el mateix que havia enfonsat el *Lusitania* –en què viatjava, com hem vist, Frank Pearson!–. Tot i que recollit en mar pel vaixell *Mirabeau*, Enric Ramon hi mor al cap de poques hores, segurament d'hipotèrmia. És enterrat a l'illa de Cefalònia. Ramon pertanyia al 40 regiment d'infanteria, cosa que fa pensar que ja vivia a França, al departament del Gard, on molts pallaresos

Vaixell Lusitania, enfonsat pel submarí alemany U-20 on varen morir mil cent noranta-vuit persones i entre elles el prestigiós enginyer Pearson de tanta transcendència per a les elèctriques pirinenques. La catàstrofe suposarà l'entrada dels Estats Units en la Gran Guerra.

Al Tibidabo, al Tibidabo!, invitaven els periòdics a gaudir dels plaers lúdics d'aquesta emblemàtica muntanya. Entre la variada oferta i, mentre els soldats s'estossinaven al front, propasaven la visita el Museu de la guerra situat als soterranis de l'edifici Gran Mirador i inaugurat el 13 de febrer del 1916. En la foto reproducció d'una trinxera.

anaven a treballar estacionalment en la verema.

En general, la documentació trobada es limita a les dades mínimes de caràcter civil. Només en el cas de Fernand Sanquirgo –o Sanguirgo–, d'Esterrí d'Àneu, es transcriu la menció del diari de campanya del regiment: "Soldat voluntari d'una bravura a tota prova, es presentà voluntari per iniciativa pròpia, el 20 d'abril de 1917, per prendre un fortí on es trobaven quatre canons de gran calibre sòlidament instal·lats, i mostrà en el curs d'aquesta acció perillosíssima una gran valentia". I més endavant: "Cap. Major Regiment n. 467 de 30 de setembre de 1917. Excel·lent granader, va mostrar una gran valentia el 20 d'agost de 1917 en rebutjar, en lluita a la granada i sota el foc violent de metralladora, l'enemic, que intentava progressar per una trinxera. Condecoracions: Creu de Guerra, Estrella de vermell, Estrella de bronze".

Les dades que aportem dels combatents voluntaris aneuencs i d'altres de pallaresos es podrien complementar amb les d'altres voluntaris que probablement s'havien allistat per colles: hi ha un grup de Gerri, per exemple, i un altre de Senterada. Gairebé tots hi van morir.

En línies generals, cal ressaltar la gran proporció de voluntaris pallaresos entre els combatents voluntaris catalans. Les dades indiquen que hi hagué, per exemple, a Sabadell i a Terrassa, un sol mort a cada ciutat, per a una població potser quinze vegades més gran. També cal dir que molts dels voluntaris de les ciutats industrials catalanes, en possessió d'una formació tècnica, anaven destinats a les fàbriques de material de guerra. Un extrem que encara no ha estat estudiat.

Més enllà, però, de l'abast històric de la intervenció dels pallaresos en la Gran Guerra, ens mou, en aquest centenari, una emotiva recordança.

Esterrí:

Ramon, Henri Victor Joseph
Gallart, Edouard, François Anacleto
Sanquirgo, Fernand

Son:

Gabarroca, Jean Joseph, Antoine
combatent: fill de Manuel Ordi (Mirmande)

Jou:

Farré, Augustin

Sorpe

Aura Barradós, Casimir François

Borén:

Especier Deu, Antoine

Alós:

Sirera, François, Joseph, Ignace

Baixasca:

Jové, Auguste Joachim Martin

Estaon (?):

Varo, Pierre Manuel Joseph

Llavorsí:

Rosas, Baptiste
Besulí, François, Antoine, Joseph

Llessui:

Perissé, Antoine Bonaventure
Peroy, Louis
Roig, Salvador

Seurí:

Farrera, François